

OLE MARTIN RØNNING

Norsk-russiske forbindelser i mellomkrigstiden

Noen trekk ved den norske virksomheten i Russland

De mellomfolkelige forbindelsene mellom Norge og Russland (fra 1922 Sovjetunionen) i perioden 1917 til 1939 er et bredt sakskompleks. I det følgende vil jeg gjøre rede for noen generelle trekk ved de økonomiske og diplomatiske forbindelsene mellom de to landene, og særlig gå inn på den norske arbeiderbevegelsens politiske forbindelser med Russland. Utdanningen av norske kommunister på sovjetiske kaderskoler og de norske arbeiderdelegasjonene til Russland vil bli spesielt belyst. De kulturelle relasjonene mellom Norge og Russland vil ikke bli behandlet i denne artikkelen.

Forbindelsene mellom Norge og Russland har eksistert i århundrer. Revolusjonsåret 1917 førte til et brudd i den tradisjonelle samhandlingen, men det vokste fram nye former for kontakt mellom landene etter hvert som bolsjevikenes regime ble konsolidert. Det ble etablert nye diplomatiske forbindelser, handelen ble gjenopprettet, og ikke minst kom bolsjevikenes maktovertakelse til å representere en inspirasjonskilde for store deler av norsk arbeiderbevegelse samt grupper av kunstnere og

intellektuelle som solidariserte seg med kommunismens sak. For å forstå de norsk-russiske forbindelsene i mellomkrigstiden er det nødvendig å ha ideologienes betydning i minne. I Europa, så vel som i det norske samfunnet, ble det trukket skarpe skillelinjer. På den ene siden ble det manifestert en tro på at det samfunnet som var under konstruksjon i Russland innebar veien til framtiden og løsningen på den kapitalistiske og koloniale verdens kriser. For andre representerte kommunismen og bolsjevikenes regime en trussel mot den etablerte samfunnsformen.

Diplomatisk turbulens

Det norske borgerlige samfunnets forbindelser med Russland var etter 1917 konsentrert omkring diplomati og handel. Samhandelen mellom land og de diplomatiske forbindelsene er forholdsvis nært knyttet til hverandre. Årsaken er at handel på et visst nivå forutsetter at det eksisterer bindende avtaler mellom landene som regulerer kredittforhold, pengestrømmer, tollsatser etc. Samtidig er den diplomatiske represen-

Norges diplomatiske anerkjennelse av Sovjetunionen kom i 1924 og relasjonene mellom de to land ble dermed normalisert. I 1927 kunne staben ved Sovjetunionens ambassade i Oslo feire 10-årsjubileet for oktoberrevolusjonen. Midt på bildet (i 2. rekke) sitter Alexandra Kollontaj.

tasjonen forbundet med en promotering av hjemlandets næringsliv og har en viktig funksjon som kontaktskaper, informasjonsleverandør og problemløser. Både diplomatisk representasjon og samhandel har lange tradisjoner mellom Norge og Russland. De utenrikspolitiske problemstillingene mellom Norge og Sovjetunionen i mellomkrigstiden er behandlet av Odd-Bjørn Fure¹ og Egil Danielsen.² Danielsen har i tillegg en grundig skildring av den norske representasjonen fra revolusjonen og fram til 1924. Imidlertid eksisterer det ingen samlende undersøkelse av den norske diplomatiske og konsulære virksomheten i Sovjetunionen fra 1924 til 1939. En rekke kilder som er relevante

for studiet av de norsk-russiske relasjonene er for øvrig publisert i en dokumentsamling redigert av Sven Holtsmark.³

De diplomatiske relasjonene mellom Norge og Russland ble ikke umiddelbart brutt ved bolsjevikenes maktovertakelse i oktober 1917. Den norske legasjonen i Petrograd fortsatte å ivareta norske interesser, selv om Lenins nye regjering ikke var anerkjent verken de jure eller de facto av Norge. Først i november 1918 ble legasjonen som en av de siste, trukket tilbake fra Petrograd. Den sene tilbaketrekkingen hadde en symbolsk betydning; den norske utenriksledelsen ønsket å opprettholde relativt normale forbindelser med sovjetis-

ke myndigheter. Det skyldtes hensynet til norske næringsinteresser i det russiske marked, samt en potensiell fare for uro i den norske arbeiderklassen som reaksjon på en provoserende politikk. Denne holdningen ble videreført i oktober 1919, da «The High Council» – ledelsen for intervensjonsstyrkene i Russland under borgerkrigen – oppfordret til full økonomisk boikott av sovjet-regimet. Svaret fra Norge var det minst imøtekommende fra de nøytrale land. Den norske utenriksledelsen konstaterte at det for tiden ikke eksisterte noen økonomiske forbindelser mellom Norge og Russland og forpliktet seg heller ikke til å forhindre at det utviklet seg et økonomisk samkvem på et senere tidspunkt.⁴

Likevel representerte dette et nullpunkt i de offisielle forbindelsene mellom de to statene. Den internasjonale blokaden varte imidlertid ikke lenge. Alt i januar 1920 ble den opphevet og i løpet av året ble det satt i gang tiltak for å gjenoppta de norske handelsforbindelsene med Russland. Norske og sovjetiske myndigheter startet forhandlinger for å utforme en handelsavtale. I første omgang førte ikke forhandlingene fram. Den norske regjeringen aksepterte ikke det sovjetiske forslaget til avtale fordi det gikk for langt i retning av å innebære en politisk godkjennelse av sovjet-regimet. Samtidig ville den norske regjeringen beholde muligheten til å nekte offisielle sovjetiske representanter innreise til Norge. Hensikten var å forhindre at det kom ledende bolsjeviker til Norge under dekke av å være handelsrepresentanter. Man fryktet at disse ville drive agitasjon i den norske arbeiderbevegelsen.⁵

I september 1921 ble det signert en foreløpig handelsavtale mellom Norge og sovjet-regimet. I 1924 kom den diplomatiske anerkjennelsen, noe som ble etterfulgt av en omfattende handelsavtale i 1926. Fra dette tidspunktet kan relasjonene mellom Norge og Sovjetunionen sies å være normalisert. Gjennom hele denne prosessen var det til stede to hovedretninger i opinionen i Norge. Den ene hadde næringsøkonomiske motiver i fokus og ønsket å etablere en handelsoverenskomst, men så med skepsis på å opprette fulle diplomatiske relasjoner med Sovjetunionen. Den andre retningen sprang ut av arbeiderbevegelsen og krevde full anerkjennelse av sovjet-regimet.⁶

Endringer i samhandelen

Økonomiske forhold stod sentralt i prosessen som førte fram til den norske anerkjennelsen av Sovjetunionen. Selv om den norske handelen med Russland før 1914 ikke var særlig stor i et totalperspektiv, var det innenfor enkelte bransjer en omfattende samhandel. I 1913 utgjorde handelen med Russland 4,2% av samlet norsk importverdi og 3,5% av samlet eksportverdi. Import av russisk korn og utførsel av norsk fisk var de dominerende varene bak disse tallene.⁷ Krigsutbruddet i 1914 bidro til økt norsk interesse for økonomisk virksomhet i Russland. Årsaken var endringer i de eksisterende handelsmønstrene som en følge av verdenskrigen. Handelen mellom de krigførende partene opphørte, samtidig som krigsproduksjonen skapte en stigende etterspørsel etter varer. Det økte russiske importbehovet kombinert med Norges

gunstige handelspolitiske stilling som nøytral, førte til en vekst i eksporten til Russland. Samtidig tjente norske næringsinteresser gode penger i de fleste markeder og det ble et overskudd av kapital i Norge. Som en følge av dette ble det i årene 1915-16 opprettet en rekke nye norske selskaper og filialer av norske firmaer i Russland. De norske etableringene og deres skjebne er tidligere blitt beskrevet av Francis Sejersted.⁸

Tsarens fall i mars 1917 bidro ikke til å dempe norsk næringslivs optimisme. Tvert om trodde man at Russlands nye liberale regime kom til å fjerne en del av tsardømmets kredittrestriksjoner og tollbarrierer. Kapitaleksporten fra Norge økte stadig. I april 1917 ble det offentliggjort planer om å etablere et norsk selskap på Kamtsjatka-halvøya i Øst-Sibir som skulle overta alle bedrifter der. På samme tid ble det også etablert et norsk selskap som skulle kjøpe opp store skogeiendommer i Russland og drive treforedlingsindustri. En god illustrasjon på omfanget av den norske kapitalstrømmen til Russland var dannelsen av 'Norsk-russisk finanskompani A/S' i mai 1917. Formålet med selskapet var å drive en egen norsk-russisk bank i Petrograd. De største bankene i Norge stod bak opprettelsen av foretaket som ble begrunnet med den stadig økende norske økonomiske virksomheten i Russland.⁹

Med bolsjevikenes maktovertagelse ble vilkårene for de norske næringsinteressene drastisk endret. I løpet av 1918 ble industrien i Russland nasjonalisert og utenrikshandelen lagt under et statsmonopol. Videre satte de vestlige intervensjonsmaktene i gang en handelsblokkade av det nye regimet. Dette førte til

at samhandelen mellom Norge og Russland ble redusert til et lavmål. I 1920 utgjorde importen fra Russland 0,02% av Norges samlede importverdi, mens utførselen til Russland representerte 0,3% av den samlede norske eksportverdien.¹⁰ Dette kom av de spesielle forhold som intervensjonene og borgerkrigen skapte. Den århundrelange tradisjonelle pomorhandelen mellom Nord-Norge og Russland opphørte også etter revolusjonen. Virksomheten var viktig for nordnorske næringsinteresser, fordi det russiske markedet hadde representert en avsetningsmulighet for fiskeprodukter som det på grunn av dårlig kvalitet var vanskelig å omsette andre steder.¹¹ Det eksisterte heller ikke noen handelsavtale mellom Norge og sovjetiske myndigheter, noe som ytterligere bidro til å begrense samhandelen. Med opprettelsen av den midlertidige handelsavtalen i 1921 og sovjet-regimets innrømmelse av konsesjoner til utenlandske foretak, begynte de økonomiske forbindelsene å ta seg opp igjen.

Konsesjonsavtalene mellom sovjetiske myndigheter og norsk næringsliv på 1920-tallet er undersøkt av Sune Jungar.¹² Konsesjonspolitikken innebar at sovjetiske myndigheter etablerte et felles selskap med utenlandske foretagningsinteresser. Det ble gitt adgang til en bestemt og tidsavgrenset økonomisk virksomhet mot at de utenlandske interessentene betalte en avgift til den sovjetiske staten. Begge parter så seg tjent med opprettelsen av slike avtaler. Sovjetunionen kunne utvikle industri og næringsvirksomhet med hjelp av utenlandsk kapital og teknologi. Siden konsesjonene var tidsbestemte, kunne etter hvert den sovjetiske staten overta disse

selskapene og drive dem videre for egen regning. Samtidig ga etableringen av selskapene muligheter til fortjeneste for de vestlige interessentene. Enkelte vestlige foretak så på konsesjonene som en mulighet til å gjenoppta tidligere økonomiske virksomheter som var gått tapt etter revolusjonen. Samtidig var andre vestlige økonomiske interesser negative til den sovjetiske konsesjonspolitikken. Det ville innebære en aksept av sovjetregimets overtakelse av eiendomsretten, dersom en søkte om konsesjon for å drive en virksomhet som tidligere hadde vært ens egen eiendom.

Det ble innrømmet konsesjoner til norske selskap innenfor tradisjonelle norske virksomhetsområder som trelasthandel og skipsfart. I 1922 ble selskapet Russnorvegoles opprettet gjennom en avtale mellom norske trevarefirmaer og sovjetiske myndigheter. Nordmannen Frederik Prytz ble direktør. I 1923 fikk selskapet konsesjon på skogsdrift og eksport av trelast fra One-gadistriktet. Konsesjonen skulle i utgangspunktet vare i tjue år, men opphørte allerede i 1927-28 i forbindelse med den generelle avviklingen av konsesjonspolitikken i Sovjetunionen. Det Bergenske Dampskibsselskab sluttet i 1923 en annen konsesjonsavtale med sovjetiske myndigheter. Det ble opprettet to nye selskaper, Det Norsk-russiske Dampskibsselskab a/s i Bergen og Russo-Norwegian Navigation Co. Ltd. i London. Hovedformålet var trelasteksport og utskipningen fikk etter hvert et betydelig omfang. I 1925 befraktet selskapene 452 fartøy fra Kvitsjøen og 56 fartøy fra Leningrad, Svartehavet og andre sovjetiske havner. Selskapene ble oppløst i 1928 etter å ha bidratt til om-

fattende fortjeneste for Det Bergenske Dampskibsselskab og skaffet til veie en transporttjeneste som sovjetiske myndigheter hadde et stort behov for. De gode resultatene førte til at det ble gjort et forsøk på å videreføre virksomheten i et nytt selskap, The Russo-Norwegian Transport Company. På dette tidspunktet var imidlertid utviklingen av den sovjetiske økonomien kommet så langt at det ikke var behov for konsesjonsavtalene. Forutsetningene var ikke lenger til stede fra sovjetisk side for drift av slike selskaper og virksomheten ble nedlagt i 1933.¹³

En annen norsk næringsvirksomhet på sovjetisk territorium var selfangsten i Østisen. Fangsten hadde lange tradisjoner og er blitt behandlet i flere framstillinger.¹⁴ Den første konsesjonsavtalen for norsk fangst i sovjetisk territorialfarvann ble opprettet i 1923. Avtalen ga et norsk foretak, Winge og Co a/s, rett til å bedrive fangst mot å betale en konsesjonsavgift. Sovjetiske myndigheter ønsket en konsesjonsavtale for å få den norske fangsten inn i regulerte former. Siden den sovjetiske fangsten var lite utviklet, ville en konsesjonsavtale gi Sovjetunionen økte inntekter i form av avgifter. Ved etableringen av handelsavtalen mellom Norge og Sovjetunionen ble fangstkonsesjonen knyttet sammen med denne og konsesjonsordningen fikk samme gyldighetsperiode som handelsavtalen. Denne ordningen eksisterte fram til 1958 da en ny avtale som regulerte fangsten trådte i kraft.¹⁵ Gjennom hele mellomkrigstiden førte den norske fangstvirksomheten til konfrontasjoner med sovjetiske myndigheter. Norske fangstskuter ble anklaget for en rekke brudd på konsesjonsavtalen. I 1928,

Femårsplanen og industrireisningen i Sovjetunionen førte til nye markeder for norsk næringsliv. Bildet er fra et av de store stålverkene som ble satt i gang på 1930-tallet.

1930, 1932 og 1938 førte det til at norske skuter ble oppbrakt i sovjetisk farvann.¹⁶

Etter den midlertidige handelsavtalen ble signert i 1921 økte samhandelen fram til toppårene 1931-32. I 1931 representerte Norges eksport til Sovjet-

unionen 7,35% av landets samlede eksportverdi, mens verdien av importen stod for 2,4% av norsk samlet importverdi. Fram mot utbruddet av andre verdenskrig sank betydningen av samhandelen. I 1938 var de tilsvarende tallene nede i henholdsvis 1,6 og 1,2%.

Gjennom mellomkrigstiden foregikk det også en endring i de forskjellige varegruppens relative betydning for handelen. Verdien av kornimporten utgjorde fram til 1927 mellom 80 og 90% av den samlede norske import fra Sovjetunionen. På 1930-tallet sank kornimporten drastisk, fram til den i 1938 opphørte helt. Norsk eksport til Sovjetunionen viste en tilsvarende endring. Fiskeeksporten mistet sin dominerende stilling. Det samme var tilfelle med eksporten av papir. Etter som Sovjetunionen utviklet sin egen papirindustri, sank papireksporten fra å utgjøre 86,3% av den totale eksportverdien til Sovjetunionen i 1926, til en ubetydelighet på 1930-tallet. Slik førte oppbyggingen av den sovjetiske industrielle og økonomiske systemet til direkte konsekvenser for den tradisjonelle samhandelen mellom de to landene. Samtidig bidro fem-årsplanen og industrireisingen i Sovjetunionen til nye markeder for norsk næringsliv. Sovjetunionens import av råmetaller fra Norge økte. I 1932-34 stod eksport av norske råmetaller for mellom 60 og 70% av den totale eksportverdien.¹⁷ Samhandelen mellom Norge og Russland på 1920-tallet er beskrevet i en russisk framstilling av A. V. Repnevskij.¹⁸ Imidlertid eksisterer det ingen samlende undersøkelse fra norsk side som analyserer de strukturelle endringene i samhandelen gjennom 1920- og 1930-tallet.

Det særlige oppsvinget i handelen mellom Norge og Sovjetunionen i 1931-33 kom som et resultat av den internasjonale økonomiske krisen som svekket Norges andre handelspartnere. Den økte relative betydning av Sovjetunionen som handelspartner i en slik

situasjon, ble forsterket av den forserte sovjetiske industriutviklingen under den første femårsplanen. Det store omfanget av industrioppbyggingen bidro til økt import av innsatsfaktorer. Samtidig oppstod det en mangel på arbeidskraft i Sovjetunionen. Dette var en paradoksal situasjon sammenliknet med arbeidsløsheten i resten av Europa og USA. Sovjetunionens prestisje som alternativt økonomisk system ble styrket. Der hvor den kapitalistiske økonomien hadde spilt fallitt, stod industriutviklingen i Sovjetunionen fram som et lysende eksempel. Femårsplanen grep inn i den samtidige politiske diskusjonen i Norge. Det oppstod en viss trang blant norske arbeidere om å emigrere til Sovjetunionen, men de sovjetiske myndighetene var ikke særlig innstilt på å slippe til en masseinnvandring av arbeidere fra vesten.

Norske arbeidere i Russland

Allerede i 1919 hadde det vært aktuelt for norske arbeidere å reise til Russland. Bakgrunnen var et ønske fra sovjetiske myndigheter om å invitere utenlandske faglærte arbeidere for å bygge opp den nye sosialistiske produksjonen i landet. Sviktende kunnskaper om moderne produksjonsmetoder blant russiske arbeidere og fraværet av utenlandske spesialister på grunn av den ustabile situasjonen under borgerkrigen, skapte et behov for ekspertise. Arbeiderbevegelsen i Skandinavia fattet interesse for dette. En felles svensk-norsk delegasjon ble opprettet i 1920 og reiste til Russland for å undersøke mulighetene for en overføring av arbeidere. Delegasjonens norske leder var Håvard Langseth.

Under oppholdet reiste deler av delegasjonen til Ural for å studere produksjonsforholdene der, mens resten forhandlet med en særskilt russisk statskommisjon i Moskva om betingelsene for de arbeiderne som eventuelt ville reise. Forhandlingene strandet imidlertid på spørsmålet om den økonomiske kompensasjonen til arbeiderne. De sovjetiske myndighetene kunne ikke tilby noe ekstra utover den lønnen som tilsvarende russiske arbeidere mottok. Delegasjonen konkluderte derfor med at det ikke var mulig å oppnå et tilfredstillende økonomisk grunnlag for en overføring av svenske og norske arbeidere. Saken ble skrinlagt uten at det var kommet til noen ordning.¹⁹

På Den kommunistiske internasjonalen – Kominterns – 4. kongress i 1922 ble det vedtatt en resolusjon om proletarisk hjelp til Sovjetunionen. Her ble innlån av faglærte arbeidere fra industrialiserte land trukket fram som et viktig bidrag til utviklingen av den sovjetiske økonomien. Resolusjonen presiserte dog at en masseinnvandring av utenlandske arbeidere på det daværende tidspunkt ikke ville gi noen oppbyggingsgevinst, men snarere innebære et hinder for den økonomiske gjenreisningen. Innvandringen måtte begrenses til enkelte spesialarbeidere som skulle betjene kjernefunksjoner i bedriftene.²⁰ På samme tid utformet sovjetiske myndigheter konkrete regler for arbeidsinnvandringen. Arbeiderne måtte komme i grupper og det skulle være forhandlet fram en arbeidsavtale på forhånd med representanter fra gruppen. Vanligvis forpliktet arbeiderne seg til å arbeide minst ett år i Sovjetunionen og de skulle bringe med seg redskaper og utstyr

fra hjemlandet. Øivind Vestheim har påpekt at migrasjonen til Sovjetunionen hovedsakelig foregikk i to separate perioder; en i årene 1920 til 1925 og en i årene rundt 1930 i forbindelse med den første femårsplanen. I den første perioden arbeidet de fleste immigrantene i jordbruket, mens de i den siste perioden arbeidet med industrireisningen.²¹

Hittil er det kun påvist ett eksempel på organisert utlån av norske arbeidere til Sovjetunionen på 1920-tallet. En gruppe trykkeriarbeidere dro i 1921 av gårde på et åtte ukers arbeidsopphold.²² Vi har sett at det var problemer med å bli enige om betalingen. På denne tiden hadde norske arbeidere en levestandard som stort sett overgikk det som kunne forventes i Sovjetunionen. At lønnen ble utbetalt i ikke-konvertible russiske rubler, bidro nok også til at det ikke ble noen ordning. Først i 1930, da den internasjonale depresjonen fikk alvorlige konsekvenser for sysselsettingen og næringslivet i Norge, ble spørsmålet om migrasjon til Sovjetunionen igjen aktuelt blant norske arbeidere. Likevel ble det ikke realisert noen omfattende arbeidsutvandring fra Norge. Sovjetiske myndigheter ønsket fortsatt ingen masseinnvandring og krevde forhåndsavtaler med arbeidernes fagorganisasjoner. Det eneste bredt organiserte utvandringsprosjektet skjedde i regi av Norsk skog- og landarbeiderforbund. Forbundet hadde i en periode gode kontakter med den sovjetiske fagorganisasjonen og samarbeidet med sitt russiske broderforbund gjennom Den norsk-finsk-russiske komité for enhet og vennskap i årene 1927 til 1931. Under samarbeidskomiteens sesjon i Moskva høsten 1930 ble det inngått en avtale om å sende

Norsk skogsarbeider på tømmerhogst i Sovjetunionen. De første norske skogsarbeiderne kom til Sovjetunionen i 1931.

grupper av norske skogsarbeidere til Sovjetunionen.²³

De første skogsarbeiderne reiste til Sovjetunionen våren 1931. I alt deltok 152 personer fordelt på fire grupper. Interessen for å dra var stor. Opptil 2000 søkere meldte sin interesse, noe som kan forklares med de vanskelige tidene for skogsdrift som en følge av sviktende etterspørsel etter tømmer.²⁴ Imidlertid ble ikke utvandringen så vellykket som arbeiderne håpet. Administrasjonen av arbeidet fungerte ikke tilfredsstillende, og i Sovjetunionen ble det brukt arbeidsmetoder som var ukjente for de norske skogsarbeiderne. Slik ble det en dårlig utnyttelse og spredning av de norske arbeidernes kunnskaper og erfaring. Omtrent halvparten av skogsarbei-

derne reiste hjem til Norge i løpet av det første året.²⁵ I forbundets beretning for 1931 blir da også utvandringen karakterisert som mislykket. Interessant nok trekker forbundet samtidig fram et politisk aspekt. I Sovjetunionen fikk skogsarbeiderne besøk av norske agitatorer som etter sigende var mer opptatt av å vedta resolusjoner enn av at det ble arbeidet: «Under skinn av å være tolker drev disse personer en systematisk nedrakkingspolitikk overfor Norsk skog- og landarbeiderforbund.»²⁶

Hvem var så disse personene? I Norge hadde den kommunistiske opposisjonens virksomhet innenfor forbundet forårsaket en konfrontasjon med forbundsledelsen. I den vanskelige situasjonen som den økonomiske nedgang-

en skapte for skog- og papirindustrien, så kommunistene en mulighet for å forsøke å ta over ledelsen i forbundet og vri forbundets politikk i retning av en mer militant og revolusjonær faglig linje.²⁷ Forbundsledelsen kjempet imot og konflikten i forbundet ble videreført i Sovjetunionen, hvor norske studenter fra Kominterns hemmelige kaderutdanning i Moskva virket blant skogsarbeiderne og agiterte for Kominterns og NKPs faglige politikk.²⁸ Kaderutdanningen vil bli særskilt behandlet i forbindelse med den norske arbeiderbevegelsens politiske forbindelser med Sovjetunionen.

Arbeiderbevegelsens organisatoriske forbindelser - Komintern

Storparten av de norsk-sovjetiske forbindelsene i mellomkrigstiden kom som en følge av de politiske kontaktene mellom den norske arbeiderbevegelsen og den internasjonale kommunistiske bevegelsen. Etter bolsjevikenes makt-overtakelse i 1917 utviklet det seg omfattende bånd mellom deler av den norske arbeiderbevegelsen og sovjet-regimet. Allerede under første verdenskrig hadde russiske revolusjonære knyttet gode kontakter med den norske arbeiderbevegelsen. Forsendelser av revolusjonær litteratur og annen kurervirksomhet ble i årene forut for revolusjonen formidlet via Vardø til Russland. I 1919 ble Komintern etablert som en kommunistisk verdensorganisasjon med hovedsete i Moskva. DNA var organisatorisk tilknyttet Komintern fram til 1923. Etter at DNA brøt forbindelsene med Komintern ble det nyopprettede NKP i stadig sterkere grad vevd

sammen med internasjonale. Dette innebar at mange norske kommunister i perioder kom til å oppholde seg i Sovjetunionen som et ledd i Kominterns virksomhet.

Kominterns øverste besluttede organ var verdenskongressen. Fram til 1922 var det årlige verdenskongresser i Moskva, men etter dette ble det kun avholdt tre verdenskongresser – i 1924, 1928 og 1935 – før Komintern ble avviklet i 1943. For å lede Komintern mellom kongressene ble det opprettet en eksekutivkomité med representanter fra medlemspartiene. I perioden 1922 til 1933 avholdt eksekutivkomiteen ca. en plenumsamling årlig hvor alle representantene skulle være til stede. I forbindelse med plenumsmøtene kom det gjerne delegasjoner fra de nasjonale kommunistiske partene til Moskva for å drøfte ulike spørsmål med representanter for Kominterns ledelse. Norske kommunister arbeidet i flere av Kominterns byråkratiske organer. Olav Schefflo, Peder Furubotn, Arvid G. Hansen og Emil Løvlien var alle i perioder medlemmer av eller kandidat-medlemmer til eksekutivkomiteen. Også mange andre partifunksjonærer arbeidet i forskjellige grener av Kominterns organisasjon. I 1926 opprettet Komintern et eget skandinavisk sekretariat. I perioder arbeidet det nordmenn i sekretariatet og tok gjennom dette arbeidet del i utformingen av Kominterns politikk i skandinaviske spørsmål.²⁹

Ved siden av Komintern ble det opprettet andre kommunistiske verdensorganisasjoner med utgangspunkt i Moskva. Den kommunistiske ungdomsinternasjonale – KIM – og Den røde faglige internasjonale – RFI – er eksempler

på dette. Virksomheten innen organisasjonene involverte på samme måte som i Komintern norske kommunister. Imidlertid er den norske deltagelsen i de kommunistiske verdensorganisasjonene lite kartlagt. Det omfattende arkivmaterialet etter organisasjonenes virksomhet er først blitt tilgjengelig for undersøkelser etter 1991. Hittil er det ikke blitt foretatt noen studier av KIM og RFI med et norsk utgangspunkt og perspektiv. Det er foretatt noen undersøkelser av forholdet mellom Komintern og DNA/NKP på grunnlag av det nye kildematerialet,³⁰ men det eksisterer ingen samlende oversikt som forteller om de norske kommunistenes virke i organisasjonen. Vår kunnskap om dette er derfor fragmentert og langt fra fullstendig.

Utdanning av norske partikadrer

En viktig side av Kominterns virksomhet var utdanning av partikadrer for de nasjonale kommunistiske partiene. Utdanningen av norske kommunister foregikk ved to forskjellige institusjoner i Moskva: Det kommunistiske universitet for vestens minoriteter – KUNMZ – og Den internasjonale leninskolen – MLS. Kaderutdanningen var hemmelig og foregikk etter konspirative prinsipper. Formålet med undervisningen i Moskva var todelt. Kaderutdanningen sikret de nasjonale partiene en jevn tilstrømning av nye velskolerte ledere. Samtidig bidro sentraliseringen av utdanningen til tettere bånd mellom ledelsen av Komintern – og i økende grad Sovjetunionens kommunistiske parti – og de nasjonale kommunistpartiene. Under utdanningen kunne politisk tvilsomme elementer

bli plukket ut på et tidlig tidspunkt og forhindres fra å komme i ledende posisjoner i partiene. Undervisningen foregikk i en sovjetisk kontekst avskjermet fra hjemlandets kultur og politiske tradisjoner. Dette bidro til at de politiske normene som Moskva definerte som ønskede, lettere kunne internaliseres hos de framtidige partifunksjonærene.

Det kommunistiske universitet for vestens minoriteter – KUNMZ – ble opprettet i Moskva i 1921. Opprinnelig skulle universitetet utdanne representanter fra de nasjonale minoritetene i Vest-Russland på morsmålet, og slik danne et grunnlag for en utvikling av ikke-russiske partikadrer i disse områdene.³¹ Etter hvert utviklet KUNMZ seg til også å bli en kaderskole for utenlandske kommunistpartier. I 1927 begynte de to første norske studentene ved universitetet. Året etter ble det opprettet en egen norsk sektor ved KUNMZ. Også danske og islandske studenter ble etter hvert plassert i den norske sektoren.³² Undervisningen ved KUNMZ var delt mellom allmenne teoretiske fag (naturfag/språkfag) og mer spesifikke partirelaterte disipliner. Dette kunne være leninisme, sovjetisk og skandinavisk partihistorie, utvikling av en kommunistisk partiorganisasjon og militære fag.³³ Opplæringen i allmenne fag samt at undervisningen var ment å skulle foregå på et skandinavisk språk, innebar at studentene ikke behøvde noen vesentlig tidligere skolegang for å bli tatt opp ved KUNMZ. Målgruppen var industriarbeidere som hadde utmerket seg gjennom partiarbeid, og som var pekt ut til framtidige ledende partifunksjoner.

De første norske årskullene – 1927

og 1928 – studerte ved KUNMZ i fire år. 1929-kullet studerte i tre år, etter dette ble studietiden innskrenket til to år. En foreløpig gjennomgang av studentregistrene viser at minst 32 norske studenter, hvorav minst 5 kvinner, studerte ved KUNMZ i årene 1927 til 1932.³⁴ Alle var medlemmer av NKP eller ungdomsforbundet NKU. Med visse unntak ser det ut til at undervisningen lot seg gjennomføre med skandinavisk-språklige lærere. Likevel kunne det by på problemer å skaffe lærere som behersket et skandinavisk språk. Universitetet var tidvis nødt til å benytte seg av skandinaviske kommunister som oppholdt seg i Sovjetunionen av andre årsaker. Arvid G. Hansen, Peder Furubotn, Jakob Friis og Viggo Hansteen er eksempler på nordmenn som i perioder underviste ved KUNMZ.³⁵

De to skandinaviske sektorene ved KUNMZ, den norske og den svenske, ble administrert som en felles enhet. Nordmannen Christian Hilt fungerte som leder for enheten det siste året fram til de skandinaviske sektorene ble nedlagt høsten 1932. Nedleggelsen kom fordi all kaderutdanning for de skandinaviske partiene skulle samles ved Den internasjonale leninskolen – MLS – for å bedre å utnytte de ressurser som var til rådighet.³⁶ Avhengig av hvor langt de var kommet i utdanningen ble studentene overført til MLS eller sendt tilbake til hjemlandet. Tre norske studenter ble for øvrig overført til tjeneste som industriarbeidere fordi de hadde begått disiplinære brudd i løpet av studietiden.³⁷

MLS ble opprettet i 1925. Bakgrunnen for etableringen var Kominterns økende krav til omforming og «bolsjevisering» av de nasjonale kommunist-

partiene. Fra første stund var skolen en ren kaderskole for de nasjonale kommunistpartiene. Opplæringen skilte seg fra kaderutdanningen som ble drevet ved KUNMZ gjennom en økt vektlegging på illegalt og hemmelig partiarbeid. I motsetning til KUNMZ ble det ikke undervist i alminnelige skolefag. I følge Michael David-Fox fokuserte undervisningen på streikeledelse, militære opprør og spionasje. Studentene lærte praktiske ferdigheter innenfor illegalt partiarbeid som for eksempel det å forholde seg til forhørsituasjoner.³⁸

De to første norske studentene ble tatt opp i 1926 og det ble etablert en egen sektor som rommet studentene fra alle de skandinaviske landene. I årene 1926 til 1936 tok så minst 44 norske kommunister, hvorav minst 3 kvinner, del i undervisningen ved MLS.³⁹ Lengden på studiene kunne variere fra korte kurs på noen måneder til opphold på to og tre år. Det eksisterte også egne kurs for medlemmer av de kommunistiske partienes ungdomsorganisasjoner. De siste norske studentene ved MLS ble tatt opp i 1936. I mai 1936 vedtok Komintern å reorganisere MLS gjennom å konsentrere virksomheten om studenter fra land hvor kommunistpartiene var forbudt. Studenter fra land med legale kommunistiske partier var ikke lenger ønsket, i stedet ble det opprettet partiskoler i de respektive hjemland. For de skandinaviske partiene førte dette til at kaderutdanningen i Sovjetunionen ble avvirket. Som erstatning ble det opprettet en ny felles kaderskole i Sverige.⁴⁰

Undervisningens konspirative karakter gjør det til en omfattende oppgave å identifisere de norske studentene. Un-

der oppholdet i Sovjetunionen brukte studentene konsekvent dekknavn. Dette innebærer at man må gå til skolenes administrative arkiv og finne oversikter hvor studentenes virkelige identitet kommer fram. En foreløpig undersøkelse viser at det blant de norske studentene ved MLS finnes flere av NKPs kjente skikkelser som Emil Løvlien, Jørgen Vogt, Erling Bentzen og Randulf Dalland.⁴¹ Det konspirative regimet ved skolene ble for øvrig innskjerpet fra 1932. Det ble da forbudt å informere medstudentene om ens virkelige identitet og bakgrunn. Videre ble det forbudt å fotografere medstudenter, og reglene for aktiviteter og omgang med andre utenfor skolens område ble strammet inn.⁴²

I tillegg til den teoretiske undervisningen fikk studentene praktisk opplæring. Praksistjenesten kunne innebære arbeid i lokale partiavdelinger rundt om i Sovjetunionen. Det er eksempler på at studentene praktiserte på så forskjellige steder som den gamle norske fiskerkolonien Tsypnavolok på Kola-kysten og sjømannsklubber i havnebyen Batumi ved Svartehavet.⁴³ Studentene reiste også på ekskursionsjoner til kollektivbruk og industriområder for å studere oppbyggingen av planøkonomien. Vi har allerede sett at norske studenter ble sendt for å agitere blant skogsarbeiderne som emigrerte fra Norge. En annen oppgave var å være tolk og reiseleder for norske arbeiderdelegasjoner som besøkte Sovjetunionen. Etter endt utdanning ble de fleste av studentene sendt tilbake til Norge, mens noen fortsatte å arbeide i Sovjetunionen med forskjellige oppgaver. Hjemme i Norge ble de uteksaminerte studentene fordelt til ulike stil-

linger i NKPs organisatoriske apparat, fagorganisasjonen, partipressen, ungdomsforbundet eller såkalte frontorganisasjoner som Norges røde hjelp og Sovjetunionens venner.⁴⁴

Kildematerialet etter KUNMZ og MLS er godt egnet til å gi innsikt i virksomheten ved skolene. Utenom materiale fra skolenes administrative organer, består kildene av rapporter fra lærere om enkeltstudenter, pensum, undervisning, trekk ved skolene etc. Det finnes referater fra studentenes allmøter, som ble brukt til å behandle aktuelle politiske spørsmål og ulike disiplinære problemer i studentgruppen. Studentenes praksisarbeid er grundig beskrevet i en rekke rapporter. Til sammen danner kildematerialet et godt og unikt grunnlag for ikke bare å skildre virksomheten ved skolene, men også til å gi innsikt i studentenes livssituasjon og deres opplevelse av livet i Sovjetunionen. Det er tidligere ikke blitt gjennomført noe studium av de norske kommunistenes kaderutdanning i Moskva, men jeg arbeider for tiden med en nærmere undersøkelse av dette emnet som vil bli publisert på et senere tidspunkt.

Arbeiderdelegasjonene

Invitasjonen av arbeiderdelegasjoner til Sovjetunionen var antakelig det som bidro til den største kvantitative mellomfolkelige kontakten i mellomkrigstiden. Fra midten av 1920-tallet ble det vanlig å gi utenlandske arbeiderdelegasjoner anledning til å besøke Sovjetunionen for å studere resultatene av den kommunistiske samfunnsoppbyggingen. En rekke delegasjoner med norske arbeidere, politikere, fagforeningsfunksjonærer

og pressefolk reiste i denne sammenheng til Sovjetunionen. Delegasjonene kunne være forholdsvis store med deltagelse på opptil 100 personer. Delta-gerne var ikke bare kommunister, også medlemmer av DNA og partiløse tok del. Under oppholdet fikk delegatene gjerne møte framtrede personer fra sovjetisk politikk og samfunnsliv. For de fleste delegasjonene var det lagt opp til en rundreise i Sovjetunionen. Reiseruten omfattet ofte Krim, Kaukasus, Volga-området og industriområdene i Ukraina, samt Moskva og Leningrad. Delegasjonsreisene var godt kjent i samtiden og etter hjemkomsten ble det publisert beretninger og reiseskildringer. Hittil er det ikke blitt foretatt noe studium av arbeiderdelegasjonene basert på disse beretningene og samsvarende kilder i russiske arkiver. Det som kan være av interesse å undersøke i framtiden, er om det kan identifiseres bestemte politiske motiver bak invitasjonene og om oppholdet fikk betydning for delegasjonsmedlemmenes politiske oppfatning og syn på Sovjetunionen. I det følgende vil jeg kort gå igjennom to av arbeiderdelegasjonene med dette for øye.

Etter en invitasjon fra Den all-russiske landsorganisasjonen vedtok Arbeidernes Faglige Landsorganisasjons – AFLs – kongress i august 1925 å sende en delegasjon på 15 mann til Sovjetunionen. I delegasjonen var det framstående partimedlemmer fra både NKP og DNA, her kan nevnes Elias Volan, som var medlem av NKPs ledelse og Alfred Madsen fra DNA.⁴⁵ Reisen tok fem uker og beretningen forteller om en vidtfavnende reiserute. Under oppholdet besøkte delegasjonen Leningrad, Moskva,

Rostov-Don, Kharkov i Ukraina samt Kislovodsk, Baku og Tblisi i Kaukasus.⁴⁶ Tidspunktet for invitasjonen var interessant. På denne tiden la ledelsen i Sovjetunionen økt vekt på internasjonalt faglig samarbeid. Utgangspunktet var opprettelsen av Den engelsk-russiske fagforeningskomité i april 1925. Dette var et ledd i en kampanje som skulle føre fram mot en ønsket integrering av den vest-europeiske og russiske fagbevegelsen.⁴⁷ På sin kongress hadde AFL fattet et vedtak om å erklære seg partipolitisk uavhengig i Norge.⁴⁸ Samtidig stod AFL utenfor den reformistiske faglige Amsterdam-internasjonale. For Komintern var dette oppløftende. Under den pågående striden innenfor arbeiderbevegelsen kunne den norske landsorganisasjonens nøytrale posisjon være et utgangspunkt for å etablere en tilnærming mellom norsk og sovjetisk fagbevegelse, og på sikt en innlemmelse av AFL i den Moskva-styrte Røde Faglige Internasjonale.

Da delegasjonen ankom Moskva ble den møtt av Mikhail Tomskij, formann i Den all-russiske landsorganisasjon. Tomskij uttrykte et håp om at besøket ville befeste og styrke de broderlige bånd mellom de russiske og norske fagorganisasjonene, samt bidra til å fremme den internasjonale faglige enhet.⁴⁹ Henstillingen syntes å ha vært vellykket. I delegasjonens erklæring før hjemreisen tok til, ble det trukket fram at det skulle utarbeides en rapport til publisering med den hensikt «å rydde bort forvrengninger og løgn som den borgerlige presse stadig sprer om forholdene i Sovjet-Unionen. Videre er det vårt håp, at det vil styrke de broderlige bånd mellom fagorganisasjonen i våre land og i

Birger Aamodt i samtale med president Michail Kalinin under den norske faglige delegasjonens besøk i Sovjetunionen i november 1927. Aamodt ledet delegasjonen og var en ivrig Sovjet-tilhenger. Han ble oppsagt fra sin stilling som lønnet sekretær ved Jern og Metalls distriktskontor i Oslo i mars 1940, trolig fordi han stod i opposisjon til hovedstyret i synet på Finlandskriften. Aamodt var under krigen kommissarisk leder i Jern og Metall.

tilslutning til den engelsk-russiske komité tjene til å fremme den internasjonale faglige enhet.»⁵⁰

I beretningen trekkes det fram at delegasjonen møtte en ferierende Trotskij i Kislovodsk. Av langt større politisk betydning var nok imidlertid samtalen delegasjonen førte i Moskva med ledende sovjetiske politikere. Delegasjonen møtte under to møter i Kreml den øverste ledelsen i Komintern representert med Nikolaj Bukharin og Otto V. Kuusinen. Det ble diskutert aktuelle politiske og faglige temaer i forbindelse med samlingsbestrebelsene i den norske ar-

beiderbevegelsen. Under samtalen forsøkte Komintern-ledelsen å argumentere for sin politiske linje samtidig som de lyttet til de synspunktene som de ikke-kommunistiske delegatene hevdet.⁵¹ Disse møtene på høyt nivå ble ikke referert i delegasjonsberetningen. Kominterns topprepresentasjon tyder på at internasjonale fulgte den norske delegasjonen med interesse. Delegasjonsbesøket hadde verdi både som informasjonskilde for Komintern-ledelsen om aktuelle oppfatninger og syn på utviklingen i norsk politikk og arbeiderbevegelse. Samtidig var det en mulighet for å vinne

gehør blant de ikke-kommunistiske delegatene for de politiske standpunktene som ble fremmet fra sovjetisk side.

Internasjonal faglig enhet stod også på programmet da Den all-russiske landorganisasjonen inviterte en norsk faglig delegasjon i anledning tiårsjubileet for revolusjonen i 1927. Delegasjonen var på 87 deltakere, med representanter for NKP, DNA, Den syndikalistiske federasjon og partiløse. Blant deltakerne kan nevnes fagforeningsmannen Jens Tangen. To sentrale personer innenfor NKPs faglige virksomhet, Leif O. Foss og Arthur Samsing, var også med. I tillegg deltok flere pressefolk, deriblant Ola J. Brandstorp samt DNA-politiker og senere redaktør Olaf Solumsmoen. Oppholdet i Sovjetunionen varte i to uker. Delegasjonen besøkte først Leningrad og Moskva. Siden ble delegasjonen delt og en gruppe besøkte Kharkov og Rostov i Ukraina, en annen gruppe dro til Krim, mens den siste gruppen reiste rundt i Volgadistriktet hvor de blant annet besøkte Nizjni Novgorod. I Moskva fikk delegasjonen møte Sovjetunionens president Mikhail Kalinin. Det ble gitt anledning til å stille en rekke spørsmål som Kalinin besvarte. Det realpolitiske innholdet var likevel viktigere i de møtene som delegasjonen hadde med representanter fra den sovjetiske fagorganisasjonen.

På et møte med presidiet for Den all-russiske landsorganisasjonen drøftet delegasjonen spørsmålet om etableringen av en norsk-russisk-finsk komité for faglig samarbeid. Både finnene og russerne ønsket å etablere en slik komité, mens sekretariatet i den norske landsorganisasjonen ikke støttet tanken.⁵² Fra sovjetisk side ble det påpekt at eta-

bleringen av en norsk-russisk-finsk komité ville være et ledd i å skape en internasjonal opinion som kunne presse ledelsen for Amsterdam-internasjonalen i retning av internasjonal faglig enhet.⁵³ På dette tidspunktet var Den engelsk-russiske samarbeidskomiteen i ferd med å bryte sammen og AFL kunne være på vei inn i Amsterdam-internasjonalen. På en avsluttende bankett i Moskva holdt Jakob Jaglom fra Den all-russiske landsorganisasjonen en tale hvor han igjen kom inn på spørsmålet om den internasjonale faglige enhet. Jaglom advarte mot at ledelsen for AFL nå forsøkte å manøvrere den norske landsorganisasjon inn i Amsterdam-internasjonalen, og reiste en appell til delegasjonen: «Når dere nu reiser tilbake til Norge er det deres plikt å reise arbeidermassene til kamp for den faglige enhet.»⁵⁴

Vi kan se at en aktuell problemstilling innenfor norsk og internasjonal faglig politikk ble fulgt opp av delegasjonens russiske verter. Det ble lagt vekt på å legge fram den russiske holdningen til spørsmålet for delegasjonen. Beretningen fra delegasjonsreisen er av interesse da den inneholder en personlig redegjørelse fra 81 av deltakerne. Ingen av delegatene ga uttrykk for å ha høstet noen negative erfaringer i Sovjetunionen og en tredjedel trakk fram betydningen av en internasjonal faglig enhet.⁵⁵ Det er ikke mulig å si i hvilken grad oppholdet i Sovjetunionen bidro til å forme delegatenes politiske oppfatninger, men det kan antas at russernes vektlegging av den russisk-finsk-norske samarbeidskomité og argumenteringen for internasjonal faglig enhet, ikke bidro til å svekke disse spørsmålenes posisjon i den enkelte delegats bevissthet.

De to eksemplene peker på at delegasjonsbesøkene i Sovjetunionen kunne gi en politisk agenda og en politisk funksjon. Det russiske vertskapet kunne søke å anvende dette for å vinne støtte for sovjetisk politikk innen den norske arbeiderbevegelsen. Siden delegasjonene var satt sammen av både kommunister og ikke-kommunister, kunne delegasjonene være en informasjonskilde for de russiske vertene med henblikk på holdninger og strømninger innen den delen av arbeiderbevegelsen som stod utenfor Komintern. Samtidig var den partipolitiske uavhengigheten hos enkelte av delegatene en slags garanti for at delegasjonsbesøket ikke skulle bli oppfattet som et rent propagandaframstøt i hjemlandet. Tross alt var det sovjetiske samfunnet i stand til å vise fram store framskritt og nyvinninger på en rekke områder, noe som stod i kontrast til den tendensiøse framstillingen som borgerlige media ga av Sovjetunionen. Ved å vise fram deler av kultur- og produksjonslivet som garantert kom til å imponere de norske delegatene uavhengig av deres forhold til kommunismen, var de sovjetiske myndighetene sikret en viss motvekt til den borgerlige framstillingen, en motvekt som fikk en større tyngde når den ble lagt fram av partipolitiske uavhengige eller DNA-medlemmer.

Nå er dette bare to eksempler på delegasjonsbesøk. Det var langt flere, og det vil være av interesse å kartlegge besøkene og undersøke hvilke politiske spørsmål som ble vektlagt fra sovjetisk side i forbindelse med hvert enkelt delegasjonsbesøk. Det finnes sannsynligvis også et omfattende materiale i russiske arkiver som beskriver de forbere-

delser og tiltak som ble satt i gang fra vertskapet side under delegasjonsbesøk. På samme måte vil det være et interessant materiale å studere for å vurdere den grad av kontroll og forsøk på politisk påvirkning som kunne bli iverksatt overfor delegasjonene.

Avslutning

Ulike forestillinger om Sovjetunionen preget deler av norsk samfunnsutvikling og debatt i mellomkrigstiden. En hel generasjon var inspirert av, eller tok avstand fra, den kommunistiske samfunnsoppbyggingen i Sovjetunionen. Vi har sett at det eksisterte omfattende kontakter og organisatoriske bindinger mellom deler av norsk arbeiderbevegelse og Sovjetunionen som sentrum for den internasjonale kommunistiske bevegelse. Det var også en i perioder ikke ubetydelig handel mellom Norge og Sovjetunionen. Samhandelen og de diplomatiske forbindelsene førte til kontakter mellom de to landene, hvor medlemmer av samfunnsgrupper i Norge som stod fjernt fra arbeiderbevegelsen tok del. De kulturelle forbindelsene er for øvrig behandlet i en herværende annen artikkel. Nok en innfallsvinkel til temaet, er Geir Bentzens undersøkelse som for tiden pågår av norske intellektuelle og kunstneres persepsjon av kommunismen samt deres syn på Sovjetunionen som inspirasjonskilde og forbilde.⁵⁶

Hittil er bare en liten del av de mellomfolkelige forbindelsene undersøkt i en historiefaglig sammenheng. Delvis er dette forårsaket av den vanskelige tilgangen på arkivmateriale før Sovjetunionen ble oppløst. Siden det nå er mulig

å studere flere av disse emnene i en grad som tidligere ikke var mulig, er det å håpe at forbindelsene mellom Norge og Sovjetunionen i mellomkrigstiden kan belyses ytterligere. Utarbeidelsen av en form for biografisk oversikt som omhandler de nordmenn som var aktive i Komintern og de andre internasjonale i mellomkrigstiden kan være et annet interessant prosjekt, som kan fortelle oss i hvilket omfang norske kommunister virket i den internasjonale kommunistiske bevegelse. Slik kan arbeidet med å kartlegge de forskjellige aspektene ved de mellomfolkelige forbindelsene videreføres for å gi oss ytterligere kunnskaper om et spennende og nokså ubelyst emne innenfor norsk historieforskning.

Noter

- 1 O-B. Fure: *Norsk utenrikspolitisk historie, bd.3 Mellomkrigstid 1920-1940*, 1996.
- 2 E. Danielsen: *Norge-Sovjetunionen. Norges utenrikspolitikk overfor Sovjetunionen 1917-1940*, 1964.
- 3 S. G. Holtmark (red): *Norge og Sovjetunionen 1917-1955. En utenrikspolitisk dokumentasjon*, 1995.
- 4 Fure op.cit.: 256.
- 5 Danielsen op.cit.: 98-99.
- 6 Fure op.cit.: 257.
- 7 Statistisk årbok 1925: 78.
- 8 F. Sejersted: *Veien mot øst*, i S. Langholm og F. Sejersted (red): *Vandringer. Festskrift til Ingrid Semmingsen*, 1980.
- 9 Danielsen op.cit.: 74-75.
- 10 Statistisk årbok 1925: 78.
- 11 E. Niemi (red): *Pomor. Nord-Norge og Nord-Russland gjennom tusen år*, 1992.
- 12 S. Jungar: *Skandinaviske foretag i Sovjetunionen: Sovjetisk koncessionspolitikk på 1920-talet*, 1974.
- 13 Jungar op.cit.: 168-174 og 181-184.
- 14 Fure op.cit.; Jungar op.cit.; Danielsen op.cit.; G. O. Lillebø: *Den norske selfangsten i Østisen 1917-36*, hovedoppgave i historie, Universitetet i Tromsø 1995; K. Valle: *En oversikt over konfliktene mellom Norge og Russland i Østisen i tidsrommet 1893-1926*, magisteravhandling i statsvitenskap 1957.
- 15 Jungar op.cit.: 191-194.
- 16 Fure op.cit.: 265.
- 17 Statistisk årbok, diverse årganger.
- 18 A. V. Repnevskij: *SSSR – Norvegija. Ekonomiceskie otnosenija mezvoennogo dvadcatiletija*, 1998
- 19 Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek i Oslo: *Den skandinaviske delegasjon for overførelse av arbeidere til Sovjet-Russland, 1919-20*, 947.09S.
- 20 *Protokoll des Vierten Kongresses der Kommunistischen Internationale, 1923: 936-937. Resolution zur Frage der proletarischen Hilfe für Sowjetrussland.*
- 21 Ø. Vestheim: *Russlandsfarten – Ei arbeidsvandring fra norske skogsbygder til Sovjetunionen i 1930-åra*, hovedoppgave i historie, Oslo 1981: 201-204.
- 22 *Det russiske statsarkiv for sosial og politisk historie*, heretter RGASPI etter de russiske initialene; Fond 495, opis 178, delo 204, list 18, heretter 495-178-204: 18. Dokumentet er vennligst stilt til rådighet av professor Åsmund Egge, Universitetet i Oslo.
- 23 *Norsk skog- og landarbeiderforbund. Beretning for året 1931: 17-20.*
- 24 Vestheim op.cit.: 285.
- 25 Vestheim op.cit.: 372.
- 26 *Norsk skog- og landarbeiderforbund. Beretning for året 1931: 20.*
- 27 J. Ødegård: *Gjennombrudd: Skogsarbeidernes, jordbruksarbeidernes og gartnerarbeidernes organisasjon 1912-1952*, 1952: 214ff.
- 28 RGASPI: 529-1-631: 66. Brev om fristillelse av personell fra KUNMZ til midlertidig politisk arbeid blant skogsarbeiderne datert 20.03.1931 og RGASPI: 529-1-636: 142. *Die Tätigkeit der skandinavischen Sektoren der KUNMW 1928-1932.*
- 29 RGASPI: 495-31. Arkivet til *Skandinavische Ländersekretariat.*

- 30 Å. Egge: *Komintern og krisen i Det norske Arbeiderparti*, 1993; T. Jansen: *Komintern og dannelsen av de skandinaviske kommunistpartiene*, speciale, Århus universitet 2000; O.M. Rønning: *NKP, Komintern og forsøkene på å etablere et Labour Party i Norge 1925-26*, hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo 2000.
- 31 J. Köstenberger: *Die Geschichte der 'Kommunistischen Universität der nationalen Minderheiten des Westens' (KUNMZ) in Moskau 1921-1936*, i *Jahrbuch für Historische Kommunismusforschung* 2000/2001, 2001.
- 32 RGASPI: 529-1-636: 139. *Die Tätigkeit der skandinavischen Sektoren der KUN-MW 1928-1932*.
- 33 RGASPI: 529-1-629a: 2-17 og 28-31. Pensum og undervisningsmatriell.
- 34 RGASPI: 529-1-88, 104, 135. Diverse protokoller og lister over studenter.
- 35 RGASPI: 529-1-628: 4. Beretning for den svenske og norske sektor ved KUNMZ 1929 og 529-1-636: 142. *Die Tätigkeit der skandinavischen Sektoren der KUN-MW 1928-1932*.
- 36 RGASPI: 529-1-636: 141. *Die Tätigkeit der skandinavischen Sektoren der KUN-MW 1928-1932*.
- 37 RGASPI: 529-1-104: 25. Liste over studenter KUNMZ 1932.
- 38 David-Fox, Michael: *Revolution of the Mind: Higher Learning among the Bolsheviks, 1918-1929*, 1997: 62.
- 39 RGASPI: 531-1-31, 39, 106, 107. Lister over studenter ved MLS 1926-36.
- 40 RGASPI: 495-15-2. Redegjørelser om partiskolen Bjørknäs Folkhøgskole i Sverige.
- 41 RGASPI: 531-1-31: 24 og 531-1-106: 41 og 77. Lister over studenter.
- 42 RGASPI: 529-1-636a: 27-28. *Konspirationsinstruktionen für die Studenten* 13.04.1932.
- 43 RGASPI: 529-1-634: 3 og 49. Beretninger om praksistjeneste 1931.
- 44 RGASPI: 529-1-631: 87-89. Karakteristikk av 3. norske kurs, KUNMZ 1930-31.
- 45 AFL Beretning 1925, 1926: 22.
- 46 *Inntrykk fra Sovjet-Russland: Den norske faglige delegasjons beretning*, AFL, ingen utgivelsesdato.
- 47 K. McDermott & J. Agnew: *The Comintern: A History of International Communism from Lenin to Stalin*, 1996: 53.
- 48 AFL Beretning 1925: 5.
- 49 *Inntrykk fra Sovjet-Russland: Den norske faglige delegasjons beretning*: 4.
- 50 *Ibid*: 63.
- 51 RGASPI: 495-48-3: 1-35. Protokoll fra fagdelegasjonens møter med Kominternledelsen.
- 52 På AFLs kongress i 1927 ble sekretariatets holdning avvist. I stedet vedtok kongressen å innlede forhandlinger med den russisk fagbevegelsen. Forhandlingene førte etter hvert til at flere norske fagforbund opprettet russisk-norske eller russisk-finsk-norske samarbeidsavtaler. E. Lorenz: *Fagbevegelsens gjensidighetsavtaler med Sovjet i Arbeiderhistorie*, 1989.
- 53 *I arbeiderstaten. Beretning fra den norske arbeiderdelegasjons reise i Sovjetunionen* 1927: 30.
- 54 *Ibid*: 112.
- 55 *Ibid*: 118-164.
- 56 Hittil publisert: Bentzen, Geir: *Fra Møhlenpris til Moskva. Nordahl Griegs vei til kommunismen* i *Historisk Tidsskrift* 2/2001.